

κρύσεως καὶ περιγράφει μ' ἓνα φλογερὸ σενσου-
αλισμὸ τὸν ἐναγκαλισμὸν καὶ τὰ φιλήματα
καὶ ζωγραφίζει μὲ εἰρήνη τὰ γυμνὰ σώματα
τῶν γυναικῶν, ὄνειρα μέσα στὸ κύμα. Σ' ἓνα
διήγημά του, τὸ «Φεγγάρισμα» νομίζω, ἓνας
γέρος παππᾶς, ποὺ ξεκινάει νύχτα νὰ λειτουρ-
γήσῃ σ' ἓνα μακρινὸ ἐρημοκλήσι, σταματᾷ
ἄξαφνα μπροστὰ σ' ἓνα ἐρεῖπιο. Πίσω ἀπ'
τὸν μαντρότοιχο μιὰ παράξενη ὀπτασία παρου-
σιάζεται μπροστὰ στὰ μάτια του. Τρεῖς γυναῖ-
κες γυμνές χορεύουν μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγ-
γαριοῦ. Ὁ λειτουργὸς τοῦ Θεοῦ, θαρρεῖ πὼς
βρίσκεται μπροστὰ σὲ χορὸ Ἀνεραήδων. Δὲν
εἶνε πονηρὰ πνεύματα. Εἶνε τρεῖς γυναῖκες,
γνωστές του καὶ γειτόνισσες, ποὺ κάνουν μάγια
μὲ τὸ φεγγάρι. Δὲν νομίζετε πὼς κ' ἡ σκηνή
αὐτὴ ἀκόμα εἶν' ἓνα βαθὺ σύμβολο τῆς ψυχῆς
τοῦ συγγραφέως; Ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ κάπο-
τε ὁ τεχνίτης, μᾶς δίνει σὲ ὠραία σύμβολα τὴν
ἐσωτερικὴν του εἰκόνα.

Ἄπ' τὴν ἔνωση αὐτὴ τοῦ ἀσκητισμοῦ μὲ
τὴν φυσιολατρεία, τὴν ἔνωση τοῦ χριστιανοῦ
καὶ τοῦ εἰδωλολάτρη, γεννήθηκε, σὰ σπάνιο
ἄνθος, τὸ ἐξαιρετικὸ τάλαντο τοῦ μεγάλου διη-
γηματογράφου, ἡ μαγευτικὴ του ζωγραφικὴ,
ἡ ὠραία του φιλοσοφία, ὁ ὑπομονετικὸς του
πεσσιμισμὸς, ἡ ἀβρότατη εἰρωνεία ποὺ δια-
πνέει ὅλο του τὸ ἔργο. Δύο ἄνθρωποι ζοῦν μέ-
σα στὸν Παπαδιαμάντη. Καὶ ὅταν ὁ παρά-
ξενος αὐτὸς μάγος, γύρη νὰναπαύσῃ τὸ κουρα-
σμένο του σῶμα καὶ νὰ κοιμηθῇ στὴν εἰρηνικὴν
αὐλὴ κάποιου μοναστηριοῦ τῆς πατρίδας του,
θὰ φθάνουν πάντα ὡς τὰ βάθη τῆς κλίνης
του οἱ καμπάνες τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ ὁ φλοῖσβος
τῶν κυμάτων ἀπ' τὰ Σκιαθίτικα ἀκρογιάλια.
Δύο παράδεισοι θὰ διεκδικήσουν τὸν Παπα-
διαμάντη. Καὶ δυὸ θεότητες θὰ τοῦ ἀπλώσουν
τὰ χέρια στὸ ἀντικρινὸ ἀκρογιάλι τῆς ζωῆς: Ἡ
Παναγία καὶ ἡ Περσεφόνη.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΤΥΠΟΣ

Μέσα εἰς τὴν νεοελληνικὴν ὁμοιομορφίαν αὐ-
τὸς εἶναι μία ἐξαίρεσις. Καθὼς εἴμεθα ὅλοι
ἴδιοι, καὶ φοροῦμεν τὰ ἴδια καπέλλα καὶ εἴμεθα
ὅμοιοι ἐξωτερικῶς καὶ ἔχομεν ἐσωτερικῶς τὰς
ιδίας σκέψεις καὶ τὰ ἴδια αἰσθήματα, καὶ πη-
γαίνομεν ὡς κοπάδια εἰς τὰς ἰδίας συνηθείας,
ἰδοὺ ἓνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ξεχωρίζει ἐντελῶς
καὶ ζῇ μὲ ἰδικόν του περιβάλλον, καὶ ἔχει ἰδικὰς
του σκέψεις καὶ ζητεῖ δικά του ἐπίπεδα ἐπάνω
εἰς τὰ ὁποῖα νὰ ὑπάρξῃ ὡς ὃν καὶ νὰ σκεφθῇ
ὡς νοῦς.

Μὲ τὸ σῶμα ὀρθιον καὶ τὸ κεφάλι σκυμμένον
πρὸς τ' ἀριστερὰ, μὲ τὸ μπιστοῦνι του κάτω ἀπὸ
τὴν ἀμασχάλην καὶ τὰ μικρὰ στενὰ βήματα καὶ
τὰ χέρια πλεγμένα ἔμπρὸς, περνᾷ μέσα ἀπὸ
τὸν κόσμον χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ τόσον ἐλαφρὰ
εἶναι ἡ ὑπαρξὶς του καὶ τὸ βάδισμά του. Εἰς
ἓνα διήγημά του ὁμιλεῖ διὰ κάποιον ἄνθρωπον
«ἐλαφροσκιων». Αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὴν

τελειότεραν ἰδέαν τὴν δίδει ὁ ἴδιος. Μοῦ συνέβη
ἐργαζόμενος εἰς τὸ αὐτὸ γραφεῖον μαζὶ του νὰ
μὴν ἀντιληφθῶ οὔτε πότε ἦλθε οὔτε πότε ἔφυγε.

Ἄν εἶναι ἀληθινὴ ἡ θεωρία τοῦ προσωπικοῦ
ἠλεκτρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀκτινοβολεῖ κάθε
ἄνθρωπος ὥστε νὰ γίνεται εἰς μίαν ὠρισμένην
στιγμὴν αἰσθητὸς εἰς τὸν ἄλλον—ὅπως ἰσχυρί-
ζεται ὁ Χέρλεϋ—πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι
ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἀκτινοβολεῖ τὸν ἠλεκτρι-
σμὸν αὐτόν· τὸν κρατεῖ μέσα του. Ὅπως δὲν τὸν
ἀκούετε ὅταν ἀνοίγῃ τὴν θύραν διὰ νὰ εἰσέλθῃ,
ὅπως δὲν τὸν βλέπετε σχεδὸν ὅταν περνᾷ ἀπὸ
μπροστὰ σας, ἔτσι καὶ δὲν τὸν αἰσθάνεσθε ὅταν
κάθεται εἰς τὸ πλάϊ σας. Ἦμπορεῖ νὰ καθήσῃ
ὥρας ὀλοκλήρους καὶ νὰ μὴ τιναχθῇ ἔξαφνα
ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ἀόρατον καὶ μυστηριώδες ρεῦμα
ποῦ ἔρχεται νὰ θᾶς εἰδοποίησῃ ὅτι κοντὰ σας
μία ζωὴ ἐξακολουθεῖ μυστικὰ νὰ ὑφαίνεται εἰς
τὸν ἀθόρυβον ἀργαλὸν τῆς ὑπάρξεως.

Τὸν ἐγνώρισα ἓνα βράδυ εἰς τὸ δημοσιογρα-
φικὸν γραφεῖον ποῦ εἰργάσθημεν ἔπειτα μαζῇ.

Εἶδα νὰ προβάλῃ τὸ ἀσκητικὸν τοῦ κεφάλι ἐπάνω ἀπὸ ἓνα τραπέζι καὶ νὰ χάνεται μέσα εἰς τοὺς καπνοὺς τοῦ σιγάρου ποῦ ἦτο γεμάτο τὸ δωμάτιον. Θὰ ἤμποροῦσε νὰ τὸν παρομοιάσῃ κανεὶς πρὸς μίαν ἀπὸ ἐκείνας τὰς εἰκόνας τοῦ Θ. Ράλλη τὰς γεμάτας ἀπὸ μυστικισμὸν καὶ θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι πρόκειται περὶ κάποιας ἀγιογραφίας τῆς ὁποίας τὸ κεφάλι δὲν ἔχει ἀκόμη τελειώσῃ ἀπὸ τὸν ζωγράφον.

Τὸν εἶχα διαβάσῃ πρὶν καὶ τὸν ἐγνώριζα ἀπὸ τὰ ἔργα του. Εἵμεθα ἡμεῖς τότε οἱ νέοι οἱ εὐλαβεῖς καὶ προσεκτικοὶ οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦσαμεν τιμὴν νὰ προσεγγίσωμεν τὰς παλαιὰς δόξας. Δὲν εἶχεν ἐμφανισθῇ ἀκόμη εἰς τὸν πνευματικὸν ὁρίζοντα τῆς Ἑλλάδος ἡ γενεὰ τῶν ἀναρχικῶν, ἡ ὁποία τώρα ἀσεβεῖ καὶ ποδοπατεῖ καὶ σαρκάζει. Δὲν ἐκρίναμεν ἡμεῖς τότε ἐκείνους ποῦ προηγήθησαν ἡμῶν. Ἐδιαβάσαμεν, ἐμελετοῦσαμεν, ἀνοίγαμεν τὴν ψυχὴν μας εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν. Τώρα ἥλλαξαν ὅλα. Δύο ἀπὸ ἡμᾶς ρεπόρτερ εἰς τὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά, ὅταν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἦτο συντάκτης τῆς, ἐξακολουθοῦμεν καὶ τώρα μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη—πότε ἐπέρασε μία ὁλόκληρη ζωὴ—νὰ τοῦ ὁμιλοῦμεν εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ἡ ἐπίκρισις, ὁ σαρκασμὸς καὶ ἡ αὐθάδεια δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀνοίξῃ δρόμον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων ἀνθρώπων. Οἱ νέοι ἦσαν ἀφελεῖς καὶ ἐθαύμαζαν καὶ φιλότιμοι καὶ ἐξήλεναν. Προχθὲς τὸ βράδυ, ὅταν ἐτελείωσεν ἡ ἐορτὴ τοῦ Παπαδιαμάντη, ἠκούσαμεν ἓνα ἀμούστακον ἀκόμη Αἰσχύλον, μεγαλοφυῶν ἀνεκκόλαπτον, νὰ λέγῃ στριφογυρίζων μὲ περιφρόνησιν τὰ χεῖλῃ του.

— Ἄς εἶναι τέλος πάντων! Ἐβάλληκαν νὰ μᾶς τὸν κάμουν μεγάλον τὸν Παπαδιαμάντη.

Ἐθανμάσαμεν λοιπὸν τὸν Παπαδιαμάντην καὶ μετεδώσαμεν τὸν ὑψασμόν μας ὁ ἓνας εἰς τὸν ἄλλον. Ὁ νησιώτης διηγηματογράφος θὰ ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ διδάσκαλος καὶ μάλιστα σχολάρχης καὶ νὰ συγκεντρώσῃ γύρω του τοὺς φιλολογικοὺς νεοσοῦς. Ποῦ νὰ τὸν συλλάβῃς ὁμῶς! Διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς διδάσκαλος χρειάζεται νὰ ἔχῃ καὶ κάποιαν ἑλξιν. Καὶ ὁ Παπαδιαμάντης δὲν γνωρίζει ἀπὸ ἑλξιν. Ὅπως δὲν τὸν ἀντιλαμβάνονται οἱ ἄλλοι ὅτι εἶναι πλησίον των, ἀπαράλλακτα δὲν ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτὸς τοὺς ἄλλους.

Ὅχι ὁμῶς ἀπὸ ὑπερηφάνειαν καὶ ἀπὸ κόμπον. Κάποτε μοῦ ἔδειξε μὲ τὸ ξηρὸν ἀσκητικὸν δάκτυλον ὀλίγας γραμμὰς ἐνὸς νέου εἰς ἔφημερίδα καὶ μοῦ εἶπε :

— Καλὰ τὰ λέει αὐτός!

Εἰς τὴν λακωνικότητά του αὐτὴν ἡ σύντομος φράσις ἰσοδυναμεῖ πρὸς ὁλόκληρον ἀγόρευσιν. Πηγαίνετε ν' ἀποσπάσετε περισσότερα λόγια ἀπὸ τὸ στόμα τὸ ὁποῖον κλείει μαῦρον ἀτημέλητον μουντάκι. Νομίζεις ὅτι τὸ μουντάκι ἐκεῖνο εἶναι τὰ δόντια φαλαίνης μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἡμπορεῖ νὰ φύγῃ οὔτε ψαράκι.

Καὶ κάποτε τὸν εἶδα θυμωμένον. Τὸ βαθὺ μελαγχροινὸν πρόσωπόν του εἶχε πάρῃ κάποιαν ὠχρότητα ὀργῆς, ἡ ὁποία ἐκνκλοφοροῦσε κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα. Τὰ μάτια του, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι τυπωμένη ἡ φιλοσοφικὴ ἀγαθότης, ἐπειτοῦσαν φωτιάν. Τὸ χέρι τὸ ὁποῖον συνήθως τρέμει ἀπὸ κάποιαν ἀδιόρατον νευρικότητα, κρυμμένην ὀπίσω ἀπὸ βαρὺν παραπέτασμα χριστιανικῆς ἡρεμίας, ἔτρεμε τώρα περισσότερο. Μίαν στιγμὴν τὸ στόμα τὸ δύσκολον ἠνείχθη. Ἐνομίσαμεν ὅλοι ὅτι θὰ φύγουν ἀπὸ τὸ ἔρκος τῶν ὀδόντων λόγια βαρυνὰ, ἀπειλαὶ ἢ ὀρμητικὴ κατάρα.

— Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἄνεμος! εἶπεν ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ θυμὸς ἐπέρασε στιγμιαίως.

Ἴδου ὁ ἄνθρωπος!

Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Ἰταλικῆς τέχνης ὑπῆρχε κάπου ἐκεῖ εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἓνας διάσημος λεπιοτέχνης ὁ ὁποῖος εἰργάζετο ὑπέροχα καλλιτεχνήματα εἰς χρυσάφι τῆς Βενετίας καὶ εἰς ἐλεφαντοστοῦν. Τοῦ καλλιτέχνου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Τάτσιο Μαρούνι, κανεὶς σχεδὸν δὲν ἐγνώρισε τὴν μορφήν καὶ ὅλοι ἐθαύμαζαν τὰ καλλιτεχνήματα. Ἐνας καλαίσθητος Πάππας τὸν ἐκάλεσε εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάππα ἐπῆγαν καὶ εὗρῃκαν τὸν διάσημον τεχνίτην γονατιστὸν ἐμπρὸς εἰς τὴν Παναγίαν καὶ ψάλλοντα σιγαλὰ ὕμνους. Κανεὶς δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ὁ τεχνίτης ἐπέρασε ἔτσι τὴν ζωὴν του μοιράζων τὰς ὥρας του μεταξὺ τῆς λατρείας πρὸς τὴν Παναγίαν καὶ τῆς λατρείας πρὸς τὴν Τέχνην.

Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὁ Τάτσιο Μαρούνι τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Οἱ Ἕλληνες ποῦ διαβάζουν δὲν εἶναι δυστυχῶς πολλοί, ἀλλ' ἀπ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει ἓνας

ποῦ νὰ μὴν ἐλικνίσθῃ εἰς τὴν ὥραϊαν σκέψιν τοῦ συγγραφέως τῆς «Φόνισσας». Καὶ ὁμως καὶ μεταξὺ τῶν ὀλίγων ποῦ διαβάζουν, ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ γνωρίζουν τὸν Παπαδιαμάντην ὡς ἄνθρωπον. Εἶναι τάχα ἀριστοκρατικὸς ἐγωϊσμός ἐκεῖνο ποῦ τὸν κρατεῖ μακρὰν ἀπὸ τὸν κόσμον, ἔξω ἀπὸ κάθε συγκέντρωσιν, καὶ πέραν πάσης ἀτμοσφαίρας τὴν ὁποῖαν θολώνουν πνοαὶ ἀνθρώπων; Ἡ εἶναι κάποια μοναστικὴ τάσις, ἐγγενὴς εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, ἐκείνη ἡ τάσις ποῦ τὸν πέρνει καὶ τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀπόκεντρον ἐκκλησιδᾶκι τοῦ Παγκρατίου καὶ τὸν στηλώνει μ' εὐλάβειαν ρεοφωτίστου εἰς τὸ στασίδι καὶ τοῦ ὑπαγορεύει τοὺς ψαλμοὺς καὶ τὰ τροπάρια;

Πηγαίνω μᾶλλον νὰ δεχθῶ τὸ δεύτερον. Εἰς ὅλην καὶ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ τὴν φιλολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ Παπαδιαμάντη διακρίνει κανεὶς κάτω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἀσκητὴν. Ἀλλὰ ὅχι τὸν ἀσκητὴν τοῦ παραστρατημένου Χριστιανισμοῦ, ξηρὸν καὶ βλοσυρὸν καὶ μισάνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἀσκητὴν ὅπως τὸν ἐφαντάσθη ὁ προσευχηθεὶς μόνος του εἰς τὸ Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν, ὥραϊον, ἀγαθὸν καὶ μέγαλον, πλέοντα εἰς φιλάνθρωπον ἔκστασιν καὶ ἀκτινοβολοῦντα τὴν ἡρεμον μελαγχολίαν τῶν μεγάλων ψυχῶν.

Φεύγων ἀπὸ τὸ γραφεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐργάζεται ὁ Παπαδιαμάντης τρέχει μὲ τὸ βῆμα τὸ στενὸν καὶ ταχὺ νὰ χαθῇ εἰς κάποιαν ἐρημίαν. Ἀν τὸ κάμνει διότι μισεῖ ἢ φοβεῖται τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ θέλει νὰ μένῃ μόνος του, θέλει νὰ ἰδῇ ἐκεῖνα ποῦ δὲν βλέπουν οἱ ἄλλοι, θέλει νὰ μένῃ πυκνώτατα συγκεντρωμένος εἰς τὸν ἑαυτόν του, θέλει νὰ εἶναι ἐλεύθερος νὰ λατρεύσῃ τὴν φύσιν καὶ ἐλεύθερος νὰ σταυροκοπηθῇ τὴν στιγμήν ποῦ θ' ἀκούσῃ τὴν καμπάναν τοῦ ἐσπερινοῦ. Ἡ φύσις καὶ ὁ Θεός, δηλαδὴ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, εἶναι βαθύτατα μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἄν εἴμεθα ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πανθεισμοῦ θὰ ἦτο ὁ τελειότερος εἰδωολάτρης. Λατρεύων τὸν οὐρανὸν θὰ ἐλάτρευε τὸν Δία καὶ μαγευόμενος μὲ τὴν γῆν θὰ ἦτο ὡς νὰ προσέφερε λατρείαν εἰς τὴν Δήμητραν. Ἀλλὰ καὶ τώρα ποῦ ἔχωρίσθη τὸ πλᾶσμα ἀπὸ τὸν πλάστην ὁ Παπαδιαμάντης κατώρθωσε νὰ τὰ συνεννόσῃ καὶ εἶναι φυσιολάτρης μαζὶ καὶ χριστιανός, βαθὺς καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ βαθὺς καὶ εἰς τὴν δευτέραν.

Καὶ ὅλην τὴν ὥραν ποῦ τοῦ ἀφίνει αὐτὴ ἡ ἔκστασις τῆς μοναξιάς τὴν ἀφιερώνει εἰς τὴν μελέτην τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ποῦ τὴν μελετᾷ αὐτὴν τὴν ζωὴν; Γνωρίζω ἓνα μικρὸν μαγειρεῖον τοῦ Κολωνακίου εἰς τὸ ὁποῖον μαζεύονται τὸ βράδν καὶ τρώγουν βουλιμῶντες ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, βαρεῖς, ἰδρωμένοι, ἀποπνέοντες πυκνὰς ἀποπνοίας, ὀρμητικοὶ καὶ βάνανσοι. Εἶναι ὅλοι οἱ ἄγριοι ἀγωνισταὶ τοῦ βιωτικοῦ ἀγῶνος, οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνονται ἐκεῖ τὸ βράδν νὰ καταβροχθίσουν τὸ ψωμὶ τὸ βρεγμένο μὲ τὸν ἰδρώτα τῆς ἐργασίας.

Εἶδα συχνὰ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἐργατικῶν τὸ βαθὺ καὶ συμπαθητικὸν βλέμμα τοῦ Παπαδιαμάντη, κρυμμένον ἐκεῖ εἰς κάποιαν γωνίαν καὶ μελετῶντος τὸν κόσμον αὐτόν τὸν ὁποῖον ἄλλοι δὲν καταδέχονται νὰ μελετήσουν. Καὶ δσάκις περνῶ ἀπὸ ἓνα στενὸν δρομίσκον τῆς Λεξαμενῆς ἐνθυμοῦμαι τὴν θαυμασίαν εἰκόνα ποῦ ἔκαμε τοῦ δρομίσκου αὐτοῦ ὁ Παπαδιαμάντης εἰς ἓνα διήγημά του εἰς τὸ «Νέον Ἄστυ» εἰκόνα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔλειπε φλόγος καὶ περίεργος καὶ φιλοσοφικὴ ἡ μικρὴ γρηοῦλα ποῦ βλέπω καὶ τώρα σωριασμένην ἐπάνω εἰς ἓνα σκαμνάκι ἔξω ἀπὸ μίαν θύραν.

Ὅλοι οἱ μικροὶ καὶ οἱ ταπεινοί, οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ποῦ μεθοῦν διὰ νὰ διασκεδάσουν καὶ ἐργάζονται διὰ νὰ μεθύσουν, ἡ γρηοῦλα καὶ τὸ κορίτσι τὸ ἄφτειαστο ἀκόμη τοῦ νησιοῦ καὶ τῆς γειτονιάς, ὁ παπᾶς ποῦ μόλις ξέρει νὰ διαβάσῃ τὰ λίγα τροπάρια, οἱ ψαράδες καὶ οἱ θαλασσινοί, ὁ καφφετζῆς τοῦ μικροῦ ἐξοχικοῦ καφερείου, ὅλοι οἱ μικροὶ καὶ οἱ ταπεινοί, περνοῦν ἀπὸ τὸν φακὸν τῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Μαξιμ Γκόρκυ. Ἀλλὰ ἡ παρομοίωσις τοῦ Κακλαμάνου δὲν μοῦ φαίνεται ὡς τὸ τέλος ἀκριβές. Ὁ Ρῶσος συγγραφεὺς τοὺς ἐξωγράφησε θανμάσια βεβαίως ἀλλὰ ἔβαλε εἰς τὴν εἰκόνα τὸ βαθὺ σοσιαλιστικὸν τοῦ δηλητήριον.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔμεινε ὁ ἀγαθὸς χριστιανικώτατος ζωγράφος. Οἱ μικροὶ καὶ οἱ ταπεινοὶ πέρνουν τὴν ἀθανασία εἰς τὰς σελίδας του ἀγαθοὶ καὶ ἀφελεῖς καὶ ἀπλοὶ ὅπως εἶναι. Εἰς τὸ χρῶμά του ὑπάρχουν ἀπαλαὶ Ἑλληνικαὶ σκῆαι αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὸ μαῦρον τὸ βαθὺ καὶ ἀποκρουστικὸν ποῦ ὑπάρχει εἰς

τὴν βορεινὴν φιλολογίαν. Αἱ σκέψεις εἶναι ἀφελείς καὶ πλημμυρισμέναι ἀπὸ αἰσθημα. Ἔχω τὸ εὐτύχημα νὰ κατέχω ἐγὼ τὸ πρόπλασμα μιᾶς γρηούλας τῆς Πλάκας καμωμένον ἀπὸ τὸν καλλίτερόν μας γλύπτην, τὸν Βροῦτον. Ἡ μικρὰ γρηούλα μὲ τὸ τσεμπέρι, τὴν ὁποίαν ἤμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἰδῇ κανεὶς εἰς μίαν στενωπὸν τῆς παλαιᾶς Πλάκας, ἐκεῖ γύρω ἀπὸ τοὺς Ἀέρηδες,

ἀφίνει νὰ σχίζονται ἐλαφρὰ τὰ χεῖλη τοῦ κουρασμένου προσώπου εἰς μειδίαμα ἀγαθότητος. Αὐτὸ τὸ μειδίαμα τὸ βλέπει κανεὶς καὶ εἰς τὰ ἐντονώτερα ἔργα τοῦ Ἑλληνος διηγηματογράφου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔδωκε εἰς τὰς σελίδας του ἀποκρυσταλλωμένα τὰ ἑλληνικὰ βάθη, βάθη ὅμως διανυγῇ καὶ σαφεῖρνα, ὅπως εἶναι τὰ βάθη τοῦ Σαρωνικοῦ.

Γ. Β. ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Η Μ Ε Ρ Ο Σ

Εἶναι πολλοὶ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ ποὺ δυσκολεύονται νὰ παραδεχθῶν ὅτι στᾶληθινὰ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀποκαλυπτῆς εἶδε καὶ ἤκουσε τὰς ζοφερὰς ἐκεῖνας εἰκόνας καὶ τὰ ζοφερώτερα ἐκεῖνα λόγια ποὺ ἐχάραξε μὲ τόσον μαῦρον ἐνθουσιασμόν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν του. Ἐγὼ ὅμως, ἂν καὶ δὲν εἶμαι πολὺ εὐσεβὴς χριστιανός, εἶμαι μὲ τὸ παραπάνω βέβαιος ὅτι ὁ σκοτεινὸς ἐκεῖνος Προφήτης εἶδε καὶ ἤκουσε καὶ φρικτότερα ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψιν μυστήρια—μυστήρια, ποὺ δὲν τὰ ἔγραψε, διότι θὰ ἦσθάνετο πλέον καὶ ὁ ἴδιος ἐντροπὴν διὰ τὸν ἀνθρωπισμόν μας νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ διότι θὰ ἦτο βέβαιος ὅτι οἱ ἀναγνώσται του, ἂν καὶ θὰ τοὺς διηγείτο ἀληθέστατα πράγματα, θὰ ἐπίστευαν, οἱ μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ὅτι τοὺς διηγείται παραμύθια τερατωδέστερα καὶ ἀπὸ τοὺς μύθους τῆς Χαλιμᾶς. Καὶ μολαταῦτα ἐγὼ τοῦλάχιστον θὰ τὰ ἐπίστευα χωρὶς καμμίαν ἀντίρρησην, ἀφ' οὗ γνωρίζω πολλὰς περιέργους ἱστορίας ποὺ συνέβησαν χωρὶς νὰ τολμήσῃ κανένας ἱστορικός νὰ τὰς διηγηθῇ ποτὲ καὶ διὰ τὰς ὁποίας ὁ φίλος μας Ἀμπὸν ἐχάραξε τὸ περίφημον ἐπίγραμμα ὅτι: «αἱ ἀληθέστεραι ἱστορίαι δὲν εἶναι πάντοτε ἐκεῖναι ποὺ συνέβησαν». Ἐνθυμοῦμαι λοιπὸν ὅτι εἰς τὰ παιδικὰ μου χρόνια ἔξοῦσε εἰς τὴν Κέρκυραν ἕνας εὐχάριστος γέροντας γεμᾶτος μυαλὸ καὶ μὲ καρδιά πλημμυρισμένην ἀπὸ βαθειὰ αἰσθήματα φιλανθρωπίας. Τὸν ἔλεγον Χαγιάνην καὶ ἦτον ὁ ἀγαπημένος γέροντας τῶν παιδιῶν καὶ κάθε μέρα ἀπὸ τὸ πρωῒ ἕως τὸ βράδυ καθισμένος

σταυροπόδι παρὰ τὴν θάλασσαν εἰς τὴν γλυκυτάτην Σπανιάδα τῆς Κερκίρας ἐπερικυκλῶντο συνήθως ἀπὸ φτωχόπαιδα, ἔπαιζε ἥσυχα-ἥσυχα τὸ κομπολόγι του, ἐχάιδενε κάποτε-κάποτε τὴν ἀσημένια γενειάδα του καὶ τὰ χιονᾶτα μαλλιά του καὶ ὅλος ἀγάπη καὶ χαρὰ διὰ τὰ εὐλογημένα παιδιὰ ποὺ τὸν ἤκουαν καταμαγευμένα δὲν ἔπαυε νὰ μᾶς ἐξιστορῇ τὰ πλέον ἀξιοθαύμαστα παραμύθια, ὅπως ὠνόμαζε τὰς διηγῆσεις του ἀπὸ μετριοφροσύνην, ἐν ᾧ κατὰ βάθος ἦσαν ἀληθέστατα πράγματα. Καὶ ἡ ἀστείρευτη γλώσσά του, ποὺ ἔσταζε τ' ἀρμονικὰ τοῦ λόγια ὡς γλύκαν μέλιτος καὶ ὡς ροδόσταμο μυρωμένης τριανταφυλλιάς, ἐκαταστάλαζε καὶ ἀποταμίευνε εἰς τὰ βάθη τῆς ἀθώας ψυχῆς μας πότε χαριτωμένα, πότε μελαγχολικὰ καὶ πότε φρικτὰ ἱστορήματα μὲ φαντασίαν ἀνεξάντλητην, ταιριασμένην μὲ κρίσιν διανυγῇ καὶ πλημμυρισμένην μὲ τρυφερότην, μὲ μενεξεδένιαν αἰσθηματικότητα.

Ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ ἀγαπημένου μου Χαγιάνην θὰ σᾶς ξαναδιηγηθῶ κ' ἐγὼ ὅπως—ὅπως τὸ χειρότερό του, γιατί τὰ καλύτερά του δὲν ἔχω τὴν δύναμιν—ἄχ!—νὰ τὰ ἱστορήσω μ' ἐκείνην τὴν χάριν τὴν ἀμίμητην, ποὺ μοῦ τὰ ἔλεγε ὁ ταπεινὸς καὶ ἀφιλόδοξος καὶ παραγνωρισμένος ἐκεῖνος γέροντας...

* * *

— Ἦταν λοιπὸν ποὺ λέτε μιὰ φορὰ κ' ἔναν καιρὸ ἕνας μεγάλος βασιλεὺς καὶ τὸν ἔλεγον Πρωτᾶτο, κ' ἦταν ὁ μεγαλύτερος βασιλεὺς τοῦ καιροῦ του, ὅχι γιατί εἶχε μεγάλο μυαλὸ μὰ